

Kazenski postopek na Slovenskem od leta 1930 do 1941

JELKA MELIK

Kazensko pravo neke države sestavljata predvsem kazensko materialno in kazensko procesno pravo. Materialno pravo predstavlja pravila, s katerimi država določi kazniva dejanja, kazni in druge ukrepe zoper njihove storilce, procesno pravo pa poleg pravil o sestavi in pristojnosti sodišč predvsem pravila, po katerih delujejo sodišča, kadar je storjeno kaznivo dejanje. Pri urejanju arhivskega gradiva kazenskih sodišč je dobro poznati vsaj osnovne elemente kazenskega postopka.

V drugem desetletju prve Jugoslavije, ki je nosila ime Kraljevina Jugoslavija, je bilo v celoti postavljeno novo kazensko pravo, ki je končno združilo in poenotilo šest do tedaj različnih pravnih področij. V Arhivih XVII/1994 sem podala glavne značilnosti kazenskega materialnega prava, ki ga je vseboval "Kazenski zakon za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev",¹ ki je bil sprejet 27. januarja 1929 in je začel veljati 1. januarja 1930. Tokrat želim nekoliko predstaviti drugi del, kazensko procesno pravo, ki so ga uporabljala oziroma so se po njem ravnavala redna kazenska sodišča v zadnjih desetih letih kraljevine pa vse do njenega konca. Kazenski postopek je urejal Zakon o sodnem kazenskem postopku z dne 16. februarja 1929, ki je prav tako začel veljati leta 1930² in je do vojne doživel še nekaj sprememb, ki sta jih prinesla predvsem Zakon o izpremembah in dopolnitvah v kazenskem zakoniku, zakoniku o sodnem kazenskem postopanju, zakonu o tisku in zakonu o izvrševanju kazni³ ter vladna Uredba o priprostejšem in hitrejšem postopku pri kazenskih sodiščih z dne 20. marea 1935.⁴

Sodni kazenski postopek se pričinja s sporočilom o storjenem kaznivem dejanju, z ovadbo, se nadaljuje s presojanjem in zaključuje z razsodbo.⁵ Kazenski postopek poteka najprej na prvi stopnji in se lahko nadaljuje s postopkom s pravnimi sredstvi na višjih stopnjah. Tu bomo obravnavali le prvostopenjski postopek.

Splošni kazenski postopek je bil kazenski postopek zaradi "zločinstev" in prestopkov, torej postopek zaradi obeh vrst kaznivih dejanj, ki ju je določal kazenski zakon. Postopek ni bil enoten. Postopek pred okrajnim ali sreskim so-

diščem je bil nekoliko drugačen, kot pred okrožnim sodiščem in spet drugačen, kadar je tekkel pred sodnikom poedincem, od onega, ki je tekkel pred senatom. Razen tega je sodni kazenski postopnik poznal še **poseben kazenski postopek** zoper mladoletnike.⁶

Poleg postopkov, ki jih je urejal Zakon o sodnem kazenskem postopku, je tekkel pred rednimi kazenskimi sodišči tudi postopek, ki ga je urejal **tiskovni zakon**. Prav tako je tekkel pred okrajnimi sodišči začasno tudi postopek zaradi **prekrškov**. Načrtovan je bil poseben zakon o le-teh. Postopek so začasno določali predpisi prejšnjega kazenskega postopnika, Kazenskopravnega reda z dne 23. maja 1873.⁷

Poseben kazenski postopek, različen od rednega kazenskega postopka, predpisanega za redna sodišča, je bil postopek, po katerem je poslovalo izredno sodišče, **državno sodišče** za zaščito države.

Splošni postopek zaradi "zločinstev" in prestopkov se je na prvi stopnji delil na pripravljalni postopek, vnesni ali prehodni postopek ter glavno obravnavo.

Pripravljalni del kazenskega postopka je imel nalogo ohraniti, zbrati in pripraviti potrebno gradivo za morebitno obtožbo določene osebe in njeno sojenje. Sestavljen je bil iz poizvedb in preiskave. **Prehodni del** je bil tisti del kazenskega postopka, v katerem je tožilec na podlagi pripravljenega gradiva **obtožil** obdolženca in ga izročil sodišču, ki je pripravilo glavno obravnavo, ali pa ustavil postopek. **Glavni del** kazenskega postopka je bil **glavna obravnava**, kjer je sodišče ob navzočnosti tožilca in obdolženca izvedlo dokaze in sprejelo sodbo.

1. Kazenski postopek pred senatom okrožnega sodišča

A. Poizvedbe

Pri kaznivih dejanjih, kjer je bil pregon v rokah državnega tožilca, so se zbirala sporočila o storjenih kaznivih dejanjih pri njem. Državni tožilec je moral ovadbe kaznivih dejanj oceniti, ukreniti vse za ohranitev sledov ter zbrati vse

¹ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 74/1929.

² Uradni list Dravske banovine 109/1929.

³ Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine št. 67/1931.

⁴ Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine št. 30/1935.

⁵ V najširšem smislu sparla v kazenski postopek tudi izvršitev kazni.

⁶ Postopek zoper neznan, odsotne in pobegle storilce kaznivega dejanja je vseboval le določbe pripravljalnega dela postopka, saj postavitve pod obtožbo, glavna razprava in sodba niso bile dopustne zoper odsotni osebi (§ 463 s.k.p.).

⁷ Več o tem glej Metod Dolenc, Seitanje stanje gletle kaznovanja prekrškov, prejšnjih prestopkov, Slovenski Pravniki, XI, IV, 1930, str. 1-15; Metod Dolenc, Sodni kazenski postopnik Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1932, str. 61, 62.

potrebno za odkritje storilca (§ 91 s.k.p.). Poizvedbe so, na zahtevo državnega tožilca, opravljali: preiskovalni sodnik, okrajno sodišče ali policijsko oblastvo.

Po opravljenih poizvedbah je državni tožilec ocenil, ali obstajajo razlogi za kazenski postopek zoper določeno osebo. Če se je zanj odločil, je podal prilogo za uvedbo preiskave ali celo takoj vložil obtožnico. V nasprotnem primeru je s kratko obrazložitvijo naznanilo zavrnil (§ 96 s.k.p.).

V zakonsko določenih primerih sta lahko sprožila kazensko postopanje tudi zasebni tožilec in zasebni udeleženci kot tožilec. Svoj zahtevek sta podala okrožnemu sodišču s predlogom, naj preiskovalni sodnik izvrši potrebne poizvedbe (§ 92 s.k.p.).

B. Preiskava

Preden se je postavila osumljena oseba pod obtožbo, je lahko tožilec predlagal preiskovalnemu sodniku uvedbo preiskave. Obvezna je bila preiskava le v primerih najtežjih kaznivih dejanj, "zločinstev", kjer je bila zagrožena smrtna kazen ali kazen dosmrtno "robije". Namen preiskave je bil predvsem toliko sodno razbistriti in razjasniti zadevo, kolikor je bilo to potrebno za odločitev, ali osumljeno osebo obtožiti ali postopanje zoper njo ustaviti (§ 97 s.k.p.).

Preiskavo je vodil preiskovalni sodnik, praviloma osebno in neposredno. Preiskava se je končala na dva načina: z ustavitvijo ali s sklenitvijo. Preiskovalni sodnik je ustavil preiskavo z rešitvijo, če je tožilec umaknil zahtevek za pregon ali pa po dovršeni preiskavi izjavil, da ni osnove za nadaljnji pregon. Preiskava se je zaključila, kadar je imel preiskovalni sodnik dovolj podatkov za odredbo glavne razprave ali ustavitve postopka. Po sklenitvi preiskave je preiskovalni sodnik vročil spise državnemu tožilcu, ki je moral podati predlog za dopolnitev preiskave ali pa vložiti obtožnico.

C. Postavitev pod obtožbo

Pripravljalnemu postopku je sledil obtožni postopek. Kadar je nudilo naznanilo kaznivega dejanja dovolj podatkov in preiskava ni bila obvezna, se je ta postopek uvedel celo brez poizvedb in preiskave. Tožilec je vložil, če se je vršila preiskava, preiskovalnemu sodniku, sicer pa predsedniku senata, obtožnico, predlog, naj se zoper obdolžena zaradi kaznivega dejanja opravi glavna obravnava in izda sodba (§ 203 s.k.p.). Obtožnica se je vročila obdolženi. Ob vročitvi je moral preiskovalni sodnik obdolžena poučiti, da sme vložiti ugovor in zahtevati, naj odloči apelacijsko sodišče o tem, ali je obtožba umestna in ali je pristojnost sodišča, ki ga predlaga tožilec, utemeljena. Apelacijsko sodišče je o ugovoru odločilo na seji, ko je zaslišalo višjega državnega tožilca.

Č. Priprava na glavno obravnavo

Takoj ko je stopila postavitvev pod obtožbo v veljavo, so se spisi izročili predsedniku senata, ki je vodil ta del postopka, katerega namen je bil pripraviti vse potrebno za glavno obravnavo in zagotoviti njen nemoten potek.

Predsednik senata je odredil dan za glavno obravnavo in pozval nanjo predvsem obtožena, njegovega zagovornika, tožilca ter druge prizadete osebe, kakor tudi priče in izvedence, ki jih je predlagala obtožnica.

Stranke so tudi v tem delu kazenskega postopka smele zahtevati, da se dokazi (navedeni v obtožnici ali v rešitvi apelacijskega sodišča o obtožnici) dopolnijo ali da naj se dobavijo novi dokazi in pokličejo nove priče ali izvedenci (§ 217 s.k.p.). O zahtevi je odločil predsednik senata in v primeru zavrnitve poučil stranke, da lahko svojo zahtevo ponovijo na razpravi ali celo neposredno tja pokličejo priče in izvedence. Končno odločitev je imelo v rokah sodišče (§ 218 s.k.p.). Zaradi novih poizvedb je smel tožilec umakniti svojo obtožnico in jo nadomestiti z novo ali odstopiti od obtožbe (v tem primeru je predsednik ustavil postopek s sklepom). Sicer pa se je ocenitev naknadnih poizvedb prepustila glavni obravnavi (§ 219 s.k.p.).

D. Glavna obravnava⁸

Glavna obravnava ali glavna razprava, kot jo je imenoval sodni kazenski postopek, je bila glavni in osrednji del kazenskega postopnika. Tu se je odločilo o krivdi in kazni na prvi stopnji. Glavna obravnava je bila praviloma javna (§ 222 s.k.p.). Obravnavo je vodil predsednik. To njegovo vodstvo je bilo tako formalno kot materialno procesno vodstvo. Poskrbeti je moral najprej za pravilno sestavo sodišča, za navzočnost predmetov, ki so bili potrebni za dokazovanje. Odločal je o predlogih strank, zasliševal obtožena, priče in izvedence ter dajal besedo sodnikom, strankam, izvedencem. V sporu je odločilo sodišče z rešitvijo (§ 228 s.k.p.). Skrbel je tudi za red, mir in "dostojanstvo" med zasedanjem (§ 229 s.k.p.).

Obravnava je praviloma potekala neprekinjeno od začetka do konca (§ 227 s.k.p.):

1. Predsednik je otvoril zasedanje in razglasil predmet glavne obravnave ter se prepričal, ali so prisotne pozvane osebe in sodišče (senat) sestavljeno (§§ 236, 246 s.k.p.).

2. Nato je predsednik poklical obtožena in zahteval od njega osebne podatke (§ 246 s.k.p.). Po uredbi z dne 20. marca 1935⁹ je bilo mogoče opraviti obravnavo izjemoma in ob določenih pogojih tudi v obtoženčevi odsotnosti (§ 237a

⁸ Več o tem glej M. Dolenc (1932), str. 245 ss.

⁹ Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine št. 30/1930.

s.k.p.).

3. Na vrsti je bilo klicanje prič in izvedencev (247 s.k.p.).

4. Tožilec je prebral obtožnico in začela se je glavna obravnava v ožjem smislu besede.

5. Sledilo je zaslišanje obtoženca o dejanju, ki ga je bil obtožen (§§ 249, 250 s.k.p.).

6. Naslednja točka v poteku glavne obravnave je bil dokazni postopek. Po vrstnem redu, ki ga je določil predsednik, so se izvajali dokazi, od zaslišanja prič in izvedencev, predložitve predmetov, do branja zapisnikov, listin in drugih dokumentov (§§ 254-267 s.k.p.).

7. Sledili so govori strank. Predsednik je izjavil, da je dokazni postopek končan. S povabilom, da poda in obrazloži svoj predlog o obtoženčevi krivdi in kazenskih predpisih, ki naj se uporabijo, je dal besedo tožilcu (§ 268 s.k.p.). Oškodovance je dobil besedo takoj za tožilcem. Nato sta lahko govorila obtoženec in njegov zagovornik, ki sta odgovarjala na tožilčeve navedbe. Tožilec in oškodovance sta se sicer smela povrniti na obrambo, toda poslednja beseda je vedno pripadla obtožencu (replika) (§ 269 s.k.p.).

8. Po končani razpravi se je sodišče posvetovalo in nato izreklo sodbo. Predmet sodbe je bil obtoženec in njegovo dejanje, ki je bilo predmet obtožbe. Tožilčevi predlogi pa sodišča niso vezali niti pri pravni oceni dejanja niti pri odmeri kazni. Sodbo je smelo opreti sodišče le na dokaze, ki so bili podani na glavni razpravi (§§ 272, 274, 275 s.k.p.).

9. Predsednik je nato na javnem zasedanju ob prisotnosti obtoženca in tožilca sodbo razglasil. Prebral je njen izrek ter navedel zakonite določbe, ki jih je sodišče uporabilo. Poučil je tudi obtoženca o pravnih sredstvih, ki jih je imel na razpolago za izpodbijanje sodbe (§ 288 s.k.p.).

Pismenu izdelavu sodbe je praviloma sledila v treh dneh od razglasitve. Ta dokument predstavlja praviloma najvažnejšo listino v arhivskem gradivu sodišča, zato je prav, da si jo ogledamo nekoliko podrobneje. Pismeni "odpravek" sodbe, ki sta ga podpisala predsednik in zapisnikar, je moral obsegati (§ 291, 292 s.k.p.):

A. Uvod. V tem prvem delu sodbe so bili navedeni: naslov sodišča; imena sodnikov in zapisnikarja; ime državnega ali zasebnega tožilca, zasebnega udeleženca kot tožilca (tudi morebitnih zastopnikov poslednjih dveh); ime obtoženca in njegovega zagovornika (z dostavkom, ali je obtoženec na prostosti ali v zaporu); dan naredbe, s katero je bila odrejena glavna obravnava; podatek o javnosti obravnave; dan izrečene sodbe; končne zahteve obtožbe in obrambe.

B. Izrek sodbe (dispozitiv). V tem delu sodbe je bila poleg imena obtoženca in njegovih osebnih podatkov še ena izmed možnih odločitev sodišča:

a. Obtožba se zavrne, bodisi da pregon ni bil dopusten, da se je postopek začel ali nadaljeval brez zahteve ali proti volji upravičenega tožilca,

da so ovirale postopanje kakšne druge zapreke (§ 276, 277 s.k.p.).

b. Obtoženec se oprosti obtožbe, če je sodišče spoznalo, da dejanje, ki ga je bil obtožen, ni kaznivo dejanje ali ni bilo dokazov, da ga je storil, ali pa da so bile podane okoliščine, ki so izključevale krivdo ali izključevale oziroma ukinjale kaznivost (§ 280 s.k.p.).

c. Obtoženec je kriv dejanja, ki ga je bil obtožen. V primeru obsodilne sodbe je bilo potrebno v sodbi navesti: katerega dejanja je obtoženec kriv, z izrecno navedbo okoliščin, od katerih je odvisna uporaba kazenskega zakona; katero kaznivo dejanje je obtoženec s svojim dejanjem storil; odločitev o kazni in morebitnih "očuvnih odredbah" ter odločba o zasebno-pravnih zabtevkih in stroških; katere določbe zakona se uporabljajo za obtoženca in njegovo dejanje (§ 281 s.k.p.).

C. Razlogi sodbe. Navesti je bilo potrebno predvsem, katera dejstva je štelo sodišče za dokazana ali nedokazana in zakaj; kateri razlogi in nagibi so vodili sodišče pri reševanju pravnih vprašanj in zavračanju ugovorov; pri obsodbah tudi upoštevane obteževalne in olajševalne okoliščine, pri oprostitev in zavrnitvah pa točna navedba razloga (§ 293 s.k.p.).

2. Kazenski postopek pred sodnikom posameznikom pri okrožnem sodišču

Postopek pred sodnikom posameznikom je bil v glavnem enak onemu pred senatom, vendar je obstajalo nekaj razlik. Omenimo le, da tu praviloma ni bilo preiskave. Državni tožilec je vložil obtožbo neposredno, bodisi na osnovi naznanila javnega oblastva, kadar je bil obdolženec zaloten pri dejanju in ga je tudi priznal, bodisi na osnovi policijskih ali sodnih poizvedb. Preiskava je bila obvezna le takrat, kadar se je odredil preiskovalni zapor (§ 372 s.k.p.).

3. Kazenski postopek pred sodnikom posameznikom okrajnega sodišča

Ta postopek naj bi bil sorazmerno teži in številčnosti kaznivih dejanj, ki jih je obravnaval, hitrejši in krajši oziroma enostavnejši. Postopek je vodil in o zadevi odločil sodnik posameznik.

Kazenski postopek pred okrajnim sodiščem je, pri uradno pregonljivih kaznivih dejanjih, sprožila zahteva državnega tožilca (v kraju, kjer je bilo okrožno sodišče) ali vršilca dolžnosti državnega tožilca, kjer ga ni bilo, pa zahteva drugega javnega oblastva ali organa ali naznanilo oškodovanca. Pri kaznivih dejanjih, ki so se preganjala na zasebno tožbo, se je kazenski postopek začel na zahtevo zasebnega tožilca (§ 375 s.k.p.).

Kadar je bilo v zahtevi ali naznanilu podanih dovolj dokazov, je odredil sodnik na njuni podlagi dan za **ustno razpravo**, če je spoznal, da je

pristojen in ni bilo razlogov za zavrnitev (n.pr.: dejanje ni kaznivo dejanje, obstoj okoliščin, ki izključujejo krivdo, kaznivost ali pregon) (§§ 376, 378 s.k.p.).

Sodnik je smel v dveh primerih celo takoj začeti ustno obravnavo. Prvi primer če je bil ob zahtevi javnega organa ali oblasti obdolženec, ki je bil zaloten pri dejanju in ga je tudi priznaval, pred sodišče priveden, in drugi takrat, kadar sta prišla pred sodišče tožilec in obdolženec vsak s svojimi dokazi (§ 376 s.k.p.).

Kadar je bilo pred ustno obravnavo za razjasnitev zadeve potrebno opraviti poizvedbe, jih je izvršil sodnik ob prisotnosti zapriseženega zapisnikarja (§ 377 s.k.p.). Pri poizvedbah je sodnik uporabljal predpise, ki so veljali za preiskovalnega sodnika, vendar z nekaterimi omejitvami (§ 380 s.k.p.).

Tu, pred okrajnim sodiščem, torej ni bilo postavitve pod obtožbo z obtožnico, tudi ne glavne razprave.¹⁰ Priče so zaprisegali le izjemoma, praviloma je bila dopustna samo slovesna obljuba govoriti resnico (§ 381 s.k.p.). Na ustno razpravo so bili praviloma povabljeni: obdolženec, oškodovane, če ni bil že zaslišan in ni prijavil zasebnopravnega zahtevka, zasebni tožilec, državni tožilec le, če je to izrecno zahteval, po potrebi pa tudi druge osebe. Kadar oškodovane ni nastopal sam kot zasebni tožilec, se je lahko pridružil kazenskemu postopanju s svojim zahtevkom (§ 377 s.k.p.). Obdolženca je na razpravi lahko zastopal pooblaščenec, toda kadar je bila po mnenju sodnika njegova osebna navzočnost potrebna, jo je lahko zahteval (§ 384 s.k.p.). Ustna razprava je bila praviloma javna. Začela se je z objavo glavne vsebine zahteve ali naznanila in se dovršila praviloma brez prekinitev. Za postopek in sodbo so veljala podobna pravila kot za glavno razpravo pred okrajnim sodiščem (§§ 387, 388).

ZUSAMMENFASSUNG

DAS STRAFVERFAHREN IN SLOWENIEN 1930-1941

Das gerichtliche Strafverfahren wurde im letzten Jahrzehnt vor dem Zweiten Weltkrieg durch das Strafverfahrensgesetz (Zakon o sodnem kazenskem postopanju) aus dem Jahre 1929 geregelt, das 1930 in Kraft trat und - abgesehen von kleineren Änderungen - bis zum Kriegsbeginn angewandt wurde.

Im zweiten Jahrzehnt des Bestehens des ersten jugoslawischen Staates stellte man das Strafrecht auf eine völlig neue Grundlage, wodurch sechs bis dahin verschiedene Rechtsgebiete endlich vereinigt und vereinfacht wurden. Bei der Einordnung des gerichtlichen Archivguts ist die Kenntnis der einschlägigen Problematik unentbehrlich.

SUMMARY

PENAL PROCEDURES IN SLOVENIA FROM 1930 TO 1941

In the last decade before World War II, the rules governing court proceedings pertaining to criminal offences were set in Slovenia by the Law on Judicial Criminal Proceedings, passed in 1929. The law came into force in 1930, and was, with only slight changes, implemented until the beginning of the war.

In the second decade of the First Yugoslavia, a completely new criminal law was administered which finally united and homogenised six, up until then, different legal fields. The knowledge of these rules is of paramount importance in the arrangement of archival materials of courts.

¹⁰ Več o tem M. Dolenc (1932), str. 297 ss.